

ÖRNEKLERLE MODERN TÜRK EDEBİYATININ FELSEFE TEMELLERİ -IV-

Mustafa ATİKER

ÖRNEK I. 4.

Modern Zihniyetin Bir Ön Koşulu Olarak Alman İdealizminde; Kant'ta, Hegel'de İkiye Bölünme [Entzweiung/splitting in two] Kavramı ve İkiye Bölünme Kavramının Alman Romantik Okulu'nda Aldığı Biçim: Doğu-Batı [Orient-Okzident]

Bizi sadece yaptığımız işlerden değil, onların hız aldıkları prensiplerden de şüphe ettiren, mühim ve hayatî [hayati] meselelerimiz yerine bir şaka denebilecek kadar hafif şeylerle uğraştıran, yahut bu mühim ve hayatî meselelerin mahiyetini değiştirip bir şaka haline getiren bu buhranın sebebi, bir medeniyetten öbürüne geçmemizin getirdiği ikiliktir. [...] Bu ikilik evvelâ [evvela] umumî [umumi] hayatta başlamış, sonra cemiyetimizi zihniyet itibariyle [itibarıyla] ikiye ayırmış, nihayet amelîyesini derinleştirerek ve değiştirerek ferd [fert] olarak da içimize yerleşmiştir. [...] İyiye, aydınlığa, kendimizi ve etrafımızı tam bir muasır bir anlayışa doğru itmesi lâzım [lazım] gelen bir hareketin böyle bir netice vermesi ilk bakışta yadırganacak bir şeydir. Fakat [...] inkâr ettikçe bizi rahatsız edecek [...] [bu] realite [gerçeklik] nasıl değiştirilebilir? [...] Ne kadın meselesini, ne kanunlarımızdaki değişiklikleri, ne de esasından garplı kültür ve sanatı, başka türlü olmaya, olmaması icap eden [icap eden] hayat şekilleri halinde [hâlinde] alamadık. Daima içimizden ikiye bölünmüş yaşadık. [...] Bizim için bir başkası, başka türlü daima mevcuttu ve mevcuttur.[...]

Ahmet Hamdi Tanpınar, *Yaşadığım Gibi*¹

Batılılaşma bizim sanatımıza çok şey kazandırmıştır ama, bir kötülük etmiştir ki bütün kazandıklarımı ortadan kaldırdı, sayılır. O da bizi iki gerçekli toplum hâline getirmiştir. Evet, sanatta biz iki gerçekli toplum hâline getirilmişizdir. [...]

Kemal Tahir, *Notlar/Sanat Edebiyat* 1²

Edebiyatta neyi, kimi “modern” olarak niteleriz ya da neye, kime “modern” deriz? Türk Dili ve Edebiyatı öğretmeni, öğretim üyesi ya da Türk Dili ve Edebiyatına dair yazan ve konuşan herkes, kısaca edebiyat bağlamında Türkiye Türkçesinin sınırları içindeki insanların tümüne bu soruyu yönelttiğimizi var sayalım. Alacağımız yüzlerce, binlerce ayrı karşılıktan yüzlerce ya da binlerce ayrı tanımlara ulaşacağımızı sanmıyorum. Dahası mesleği, eğitimi ve eğilimi ne olursa olsun Türk edebiyatı ve Türk edebiyat tarihiyle düşünenlerin pek çoğunun vereceği karşılık aşağı yukarı bir ve aynı şey; milliyetçiliğe kapı aralayacaktır. Bir başka deyişle onlara göre, bir edebiyatın modern olup olmaması onun millî olup olmamasıyla, millî bir dil etrafında oluşup oluşmamasıyla ilgili bir durumdur.

Aynı soruyu edebiyattan bağımsız olarak sorduğumuzdaysa modern; köhne, eskimiş, modası geçmiş, geçerliliğini yitirmiş olanın karşıtıdır. Genellikle yeryüzündeki insanların çoğu “modern” sözcüğünü bu ve benzeri anlamda kullanmaktadır da denebilir.

Edebiyatla ilgili modern sözcüğünü bir başka anlamlandırma denemesi, Amerika’da *Playboy* dergisinde [Leslie Fiedler, *Cross the Border - Close the Gap/1969*]³ başlayıp kıta Avrupasına ve bütün dünyaya ve çok geç de olsa Türkiye’ye sirayet eden modern-postmodern tartışmasıdır. Burada modern daha çok klasik okul ve ratio / akıl anlamındadır. Akıl merkezli dünyanın karşısına postmodern diye; romantik okul ve akıl dışı güçler merkezli bir dünyanın çıkarılıp bu iki okul arasındaki görüş ayrılıklarının yeni koşullara göre yeniden güncellenmesi Türkiye’de nasıl anlaşıldı ve anlaşılmaktadır? Bu soru bizim konumuzun dışında olsa da “modern” sözcüğünün şimdilik böyle üçüncü bir anlamı olduğunu bilelim yeter. Ama bizim aşağıda sözünü edeceğimiz modern, ve modern zihniyetin, modern sözcüğünün başlıca bu üç kullanım biçimiyle doğrudan bir ilgisi yok. “Modern” sözcüğünün diğer ve Türkiye’deki tartışma alanı olarak yer veremediğim anlamlarıyla da kuşkusuz.

Bir esere ya da o eseri ortaya koyan kimseye “modern” dediğimizde onun mantık tarzı ve mantık derken de günlük kullanımımızdaki anlamı; “akıl ediş” değil, felsefenin temeli olan mantık bilimi aklımıza gelmeli. Modern zihniyetin temelini oluşturan mantık çift değerli mantıktır, evetlemenin karşısında değilme/negation kendi başına bir değerdir. Edebiyat eleştirisinde ambivalenz/ambivalence ya da kimi zaman ambiguität/ambiguity sözcükleri kullanıldığında da anlatılmak istenen yine aynı şey, bu çift değerli mantık biçimidir. Bir başka deyişle “modern olmak”; ikiye bölünmek ve nesneliliği çift kutuplu/değerli bir varlık dünyasının; ikiye bölünmüşlüğü içinden yola çıkarak temellendirnek demektir. Hegel’in konuyla ilgili sözleri yeterince açıktır:

*Die lebendige Substanz ist ferner das Sein, welches in Wahrheit **Subjekt**, oder, was dasselbe heißt, welches in Wahrheit wirklich ist, nur insofern sie die Bewegung des Sich-selbst-setzens, oder die Vermittlung des Sich-anderswerdens mit sich selbst ist. Sie ist als Subjekt die reine einfache Negativität, eben dadurch die Entzweiung des Einfachen, oder die entgegengesetzte Verdopplung, welche wieder die Negation dieser gleichgültigen Verschiedenheit und ihres Gegensatzes ist; nur diese sich wiederherstellende Gleichheit oder **die Reflexion im Anderssein in sich selbst** – nicht eine ursprüngliche Einheit als solche, oder unmittelbare als solche, ist das Wahre. Es ist das Werden seiner selbst, der Kreis, der sein Ende als seinen Zweck voraussetzt und zum Anfange hat, und nur durch die Ausführung und sein Ende wirklich ist.⁴*

*Canlı cevher, dahası hakikaten özne olan; varlıktır, ya da buna, onun yalnızca kendi kendini harekete geçirdiği ya da kendi kendisiyle başkası olduğu [başka türlü olunmak/Türk gazetecilik dilinde “ötekileşmek” ve Osm T. “liğayrihi”] sürece, hakikaten gerçek olmak da denir ki, onunla bu aynı şeydir. O, özne olarak [Osm T. liaynihi] tam yalın değillenmişlik, yani yalın olanın ikiye bölünmesi [ayrılması], ya da aynı zamanda bu [arasındaki ilgi ve neden bağı] önemsiz ayrışmanın değillenmesi ve onun karşısı, birbirine karşı konumlandırılan çiftleşmedir [ikileşmedir]; Hakiki olan, -belli bir kökene dayanmayan ya da doğrudan [aracısız] bir birlik olarak- işte yalnızca bu eşitlemenin [çiftleşmenin yani özne olarak ben ve nesne olarak başkası arasındaki benzeşmenin] yeniden kurulmasını sağlama ya da **kendi içinde başkası/öteki olmayı zihnen tasarlamadır** [Reflexion: Osm. T. Teeemmül]. O, kendini oluşturmudur [tekevvün ve tekamül ettirme], döngüdür; kendi sonunu amaçlamak onun ön koşuludur, başlangıcı vardır ve bu döngü salt, işi fiiliyata dökmekle/icraatla ve kendi sonuyla gerçekleşir.*

Hegel yukarıda özneleşmeyi tanımlamaktadır. İnsanın bu dünyada hakiki bir varlığı olması onun özneleşmesiyle ilgili bir durumdur ya da insan hangi durumda özneleşerek sahte değil hakiki bir varlık olarak bu dünyada yerini alır? Kendisinden başlayarak bütün dünyayı ve daha ötede evreni ben ve başkası/ötekisi biçiminde ikiye bölerek kavramaya başladığında özneleşir ve bu özneleşme insanın hakiki bir varlık olmasıyla bir ve aynı şeydir. Kısacası kendimizden başlayarak bizim bir şeyin varlığını idrak edebilmemiz/algılayabilmemiz için onu ben ve sen, ben ve diğeri/başkası/öteki vb. diye ikiye bölmemiz, ayırıştırmamız [Osm T. temyiz etmemiz] gerekiyor. Daha ötede bir şeylere ad verme de bir ikileştirme/çiftleştirmedir. Örneğin ağaç ya da Tanrı adı her dilde başka türlü söylenen bir sözdür, ağacın ya da Tanrı'nın kendisi değildir. Dolayısıyla her şey, adı ve kendisi biçiminde ikiye bölünmektedir. İnsan bu ikiye bölünmüşlüklerle düşünen ve düşündükçe ikiye böldükleriyle kendi arasında benzeştirmeler yoluyla denge kuran ya da onlar gibi olup olmamayı tasarlayan bir akla sahiptir. Hakiki olan yani

her durumda gerçekliğini koruyan ve insan varlığını özneleştirilen de budur. Özneleşmeyle insan kendini oluşturmakta; tekevvün ve tekamül ettirmektedir. Ancak bu tekevvün ve tekamül bir başı olan ve hep yeni baştan yaşanıp aynı yere ulaşacağımız bir döngüdür. İnsan bu döngünün öznesi olarak kendi sonunu amaçlamayı ön koşul olarak daha baştan kabul etmiştir. Bu dünyada tek, onun sonunun olması ve icraatı [kendini oluşturmak; tekevvün ve tekamül ettirme için yaptıkları] gerçektir ve ondan geriye gerçek olarak kalacaktır.

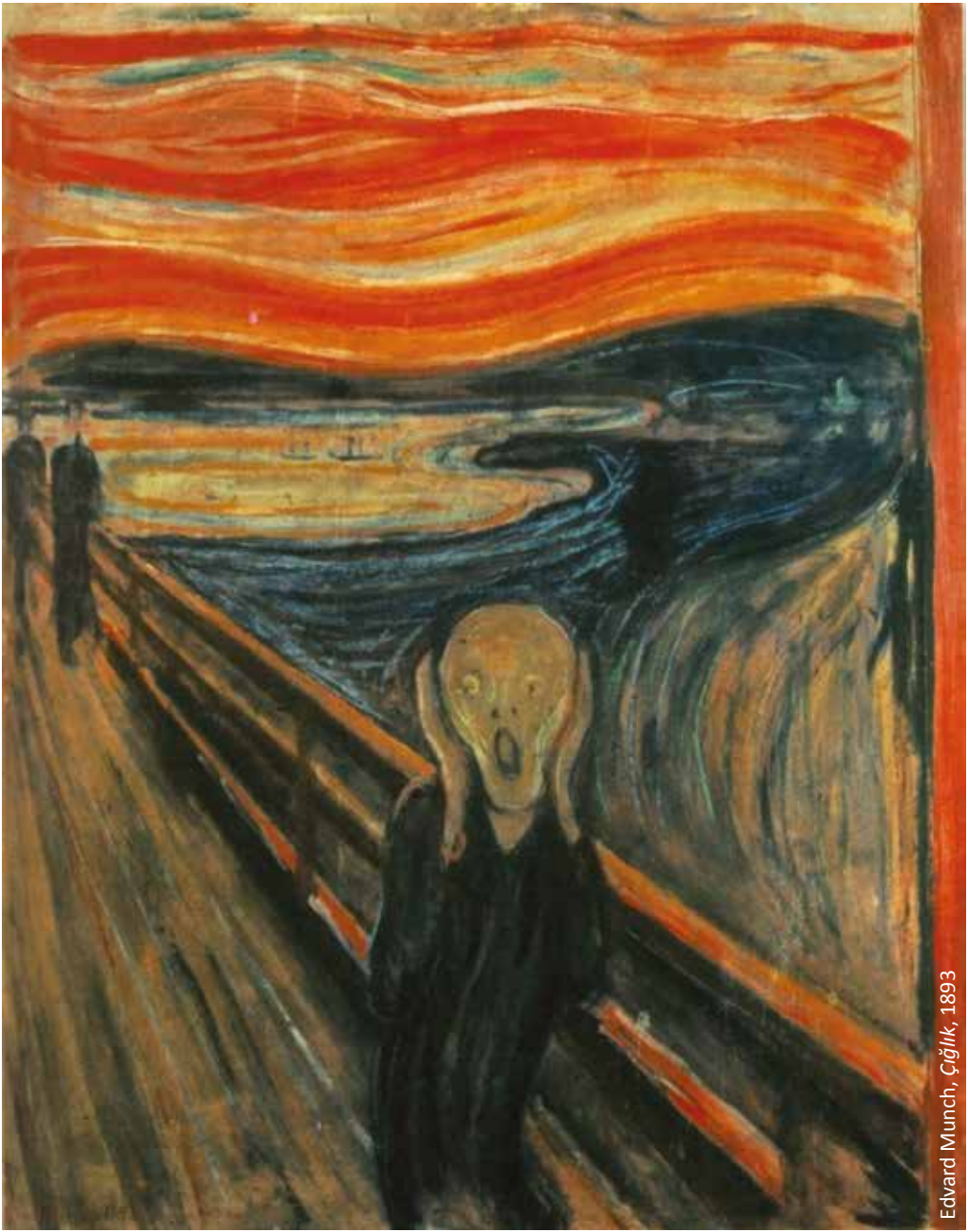
Hegel'den önce Yahudiler, Hristiyanlar ya da Müslümanlar kısacası Platon'un Kratylos diyalogundan ya da Aristo mantığının temel ilkelerinden [özdeşlik, çelişmezlik ve bir üçüncü durumun imkânsızlığı] yola çıkan herkes aynı konuyu; özneleşmeyi anlatmıştır. Hem de aşağı yukarı Hegel'le aynı biçimde. Sözelimi Türkçe din dilinde bir şey kendisinin aynı mıdır, gayrı mıdır? cümlesiyle başlayan sorular, "farz-ı ayn" ya da Tanzimat Türkçesi hukuk ve din dilinde, özellikle Mecelle'deki "liaynihi" ve "ligayrihi" kavramları hep aynı düşünce kurgusundan yola çıkar. Bir şeyi "ayn" ve "gayr" yani "özne" ve "başka[sı]" biçiminde ikiye bölerek tasarlar. *Özne-Nesne felsefesi* [*Die Subjekt-Objekt-Philosophie*] bu türlü düşünmenin genel adıdır. Hegel de sözkonusu felsefenin içinde yetişmiş ve o felsefenin sınırları içinde düşünen birisidir. Dahası bu sınırlar yukarıda belirttiğimiz gibi her üç din içinde gelişen felsefe dilinin daha doğrusu düşünme sanatının da ortak sınırlarıdır. Ancak yukarıda alıntılanan metin dikkatli okunursa Hegel'in "ikiye bölünme" kavramıyla özneleşmede kendisinden öncekilerden çok farklı bir hakikat tanımına ulaştığı, bir başka deyişle hakikat kavramının sınırlarını "die lebendige Substanz" yani canlı cevher dediği insan öznesi -genel anlamda yalnızca özne de denebilir- yönünde değiştirip genişlettiği görülecektir. Artık hakikat dediğimizde özü bir ve aynı olsa da ikiye bölünmüş, birbirinin karşıtı, birbirini değilleyerek ilerleyen iki ayrı öznenin oluşturduğu bir birlik [Einheit] ya da matematik diliyle bugün bilgisayarlarda kullanılan 01 mantığı aklımıza gelmelidir. Hakikat ikilikten, öznenin kendi kendini değilleyerek çiftleşmesinden/ikileşmesinden ortaya çıkar. Burada eski mantıkta olduğu gibi değillemenin neyi, hangi şeyi ya da nesneyi değilleyerek bir diğerinden/başkasından ayırttığı bir önemi kalmamıştır. Hegel'in diliyle "die Negation dieser gleichgültigen Verschiedenheit: bu önemsiz ayırtırmanın değillemesi" bir nesneyi diğer nesneden ayırmak için değil özneyi kendi içinde kendinden ayırmak için kullanılmaktadır. Sözelimi güzelliğin nesnelikten kurtulup özneleşmesi için kendi içinde karşıtını yani çirkinliği barındırması gerekir. Ama bu güzel ve çirkinin bir birlik ya da kendi aralarında bir bireşim oluşturması çift yönlü ve çift değilleme [Negation der Negation] temelli bir ilişkidir. Kendi içinde güzel, çirkin, çirkin de güzeli değilleyerek de-ğiş-

tirmekte, yeni bir şeye dönüştürmektedir. Onun birlik dediği bu çifte değil-lemelerden meydana gelen bireşimlerin birliğidir. Yoksa Karl Rosenkranz kitabına “Ästhetik des Häßlichen/Çirkinin Estetiği’ diye bir başlık atamazdı.

Öznenin kendi içinden değilme/çelişme yoluyla ikiye bölünerek oluşturduğu yeni birliğin Alman idealistleri arasındaki bir başka adı, -eğer konu varlık ve varlığın tarihte ya da doğada özneleşmesinden söz edilecekse- “diyalektik”tir. Bu diyalektiğin Eski Yunan’daki -Osmanlı Türkçesinde *cedel*, *ilm-i cedel*, *ilmü’l-cedel* ya da *ilmü’l-hilâf ve’l-cedel* denen- diyalektikle, her iki sözcüğün Yunanca kökenli olması dışında, pek bir ilgisi yoktur. Eski diyalektik ya da *cedel* bir konuşma sanatı, belli kurallara bağlı bir tartışma yöntemidir.⁵ Yeni diyalektik, yukarıda da açıklamaya çalıştığımız gibi, *Alman idealizmi* adlı felsefe okulu içinde ortaya çıkmış, ikiye bölünerek ilerlemeye koşullu bir çifte özneleşme sorunudur. Sözelimi Hegel’e göre tarihte özne, daha açık bir ifadeyle tarihi meydana getiren şey *efendi-köle* [*Herr und Knecht*] ilişkisidir.⁶ Tarihsel özne ya da bu çift, mantık diliyle koşacak olursak birbirini “değillerken”, “birbiriyle çelişirken” siyaset diliyle konuşacak olursak birbiriyle “çatışırken”ken sürekli yeni bir birlik ortaya çıkarır. Tarih bu birliklerin [Türkçede daha çok, tez ve antitez arasındaki çatışmadan doğan sentez/bireşim olarak bilinen birliklerin] toplamından ibarettir. Ancak burada Aristo mantığındaki çelişmezlik ilkesindeki değilmenin tersine çevilerek mutlaklaştırıldığını ve zaman zaman öznenin de önüne geçerek onu da silmeye çalıştığını unutmamalıyım. Varlık felsefesi [Existenzphilosophie] ya da Türkçedeki yerleşik adıyla Varoluşçuluk [Existentialismus] bu silinmeye karşı atılmış büyük bir çılgıktır. Bir Norveçli ressam, Edvard Munch daha 1893’te duyanların kulaklarını sağır edecek bu “çığlık”ı büyük bir başarıyla resimleştirerek bir sanat nesnesine dönüştürmesini bilmiştir. Jean-Paul Sartre ise *Diyalektik Aklın Eleştirisi*’nde [*Critique de la Raison dialectique*] bu çılglığın nedenlerini kendince bir bir sayıp dökmekle uğraşmaktadır. Ancak burada ikiye bölünerek düşünmeye değil, Hegel’de mutlaklaştırılmış çelişki ilkesine, alabildiğine zihinselleştirilerek salt bir fikir kurgusuna dönüşen özneye karşı çıkmaktadır. Yoksa Sartre da bütün Alman idealistleri gibi içinden ikiye bölünerek özneleşebilen bir varlık tasarımının peşinde ve açıklamaları da buna göredir. Örneğin edebiyatı “şiir-nesir” ayrımıyla bu tür bir karşıtlığın içinden geçirerek özneleştirirken bize şöyle diyecektir:

[...] *Pour celui-là, ce sont des conventions utiles, des outils qui s’usent peu à peu et qu’on jette quand ils ne peuvent plus servir; pour le second, ce sont des choses naturelles qui croissent naturellement sur la terre comme l’herbe et les arbres. [...]*⁷

[...] *Onun [konuşan kimse/yazar] için sözcükler bir işe yarar anlaşma biçimleri, zaman geçtikçe aşınan ve artık işe yaramaz hale geldiğinde bir*

Edvard Munch, *Çığlık*, 1893

tarafa atılan araç gereçtir bir bakıma. İkincisi [Şair] içinse onlar [dildeki sözcükler, bir araç değil] doğada zaten var olan ve çimen ve ağaçlar gibi yeryüzünde bütünüyle doğal olarak yetişen şeyler/ doğal nesnelere. [...]

Böylece Kant'a da dönmüş olur. Çünkü Kant'a göre estetik fikir, kavramsız bir oluştur:⁸ Jean- Paul Sartre yine Kant'ın bu estetik fikrin kavramsızlığı-

ği görüşünü izleyerek sanat eseri bir fikre irdingenemez diyecektir [l'œuvre d'art ne se réduit pas à l'idée].⁹ Çünkü sanat eserinin/şiirin kendisi doğal bir varlık, yani doğadaki herhangi bir şey; taş, yaprak, ağaç gibi bir varlıktır. Zihinsel, soyut, kavramlarla oluşmuş bir fikir kurgusu, zihnimizin icat ettiği bir şey: düşünce değildir. Bir başka deyişle Kant'tan başlayarak insan bilgisinin karşısına bir başka bilgi; doğanın bilgisi, bir karşı kutup olarak konulmuştur. Dolayısıyla buradan -birisi insana diğeri doğaya ait olmak üzere- iki ayrı düşünce biçimi ortaya çıkacaktır. Daha başta, birinci bölümde bu bağlamda söylediklerimizi tekrar edersek:

1. Estetik [sezgisel] bilgi: Bu tür bilginin kaynağı duyusaldır [sinnlich/ihsasi]. Buradaki "Duyusallık/Sinnlichkeit" nitelemesi, hem beş duyu organına hem de duyguya ve çeşitli duyu yollarına [kalp, ilham, sezgi vb.] ilişkin anlamındadır. Bu, doğanın ve doğaya ait olan her şeyin bilgisidir. Sanat adını verdiğimiz düşünme biçimini meydana getiren bu türlü bir bilgidir.

2. Mantıksal [kavramsal] bilgi: Bu tür bilginin kaynağı insanın akıl etme [Verstand] yetisidir. Bu, insan zihninin bilgisidir. Bilim adını verdiğimiz düşünme biçimini meydana getiren bu türlü bir bilgidir.¹⁰

Orada da söylediğimiz gibi Kant'ın, mantığın ya da felsefenin oyun kurallarını belirlerken bilgiyi, sezgisel ve mantıksal bilgi [Intuitive und diskursive Erkenntnis] biçiminde ikiye ayırarak incelemesi; bizim *modern* dediğimiz budur. Sartre'ın düzyazıyı insan zihninin, mantıksal düşüncenin; şiiriye doğanın, sezgisel düşüncenin sınırları içinde göstermesinin nedeni de aynı. Bir başka deyişle Kant bilgiyi, "insan zihninin ve doğanın bilgisi" diye ikiye bölerek özneleştirmektedir. Modern dediğimiz düşüncenin temelinde bu özneleştirme vardır. Kendisinden sonra gelenlerin bu ikiye bölünmenin o tarafında ya da bu tarafında yer almasının pek bir önemi yok. Hegel'in de yukarıda dediği gibi bu bir döngüdür. Dolayısıyla bu döngünün içinde nerede durursanız durun, sonunda aynı yere ulaşacaksınız: Birbirinin karşıtı olarak ikiye bölünmeye. Nesnelleştirme dediğimiz de aynı şeydir. Özne önce kendinden başlayarak herşeyi ikiye bölerek kutuplaştırır, böylece onları oluş evreninden [aklımızdaki kavramlaştırmaların içinden] varlık evrenine taşıyarak görünür kılmış, somutlaştırmış olur. Bizim *Phänomen/Fenomen* [Osm. T. *Tecelli*] dediğimiz de işte bu görünür kılınanlardır.

Ancak yine de bir yanlış anlamaya meydan vermemek için soralım: Kant akılcı mıdır, Kant felsefesi ya da Kant'ın getirmiş olduğu ve *modern* dediğimiz *bugünkü felsefe* akılcı mıdır, akılcılıkla mı uğraşır? Kant *Aydınlanma Nedir? Sorusuna Karşılık* [Beantwortung der Frage: Was ist Aufklärung?¹¹] ararken, *aydınlanmayı* insanın aklını kullanıp kullanmamasıyla ilgili bir durum olarak görmüyor mu? Evet görüyor desek de burada *insan akli*'ni anlat-

mak için *Verstand* sözcüğünden yaralandığını unutmamalıyız. Kant genel anlamda, her şeyi kuşatıcı bir akıldan söz ederken Latince *ratio* karşılığı *Vernunft* der. *Verstand* ise insanın bu *Vernunft*'ı kavrayışıyla ilgili özel bir akıldır. Dolayısıyla Kant'a göre insanda iki ayrı akıl vardır. Bunlardan *Vernunft*'u; a priori zu denken, önden, yani doğuştan getirdiğiyle düşünmek ve *Verstand*'ı: Vermögen zu denken; düşünmeye yetisi/melekesi olmak biçiminde tanımlar.¹² Bunlardan ilkinde insanın önceden, doğadan getirdiği akıl, diğeri sonradan deneyimler [Erfahrungen] yoluyla kazandığı akıl da diyebiliriz. Sonuçta Kant'a kadar bir tane olan insan aklı, Kant'la birlikte ikiye bölünerek çiftleşmiştir. Yine bu çiftleşme/ikileşmeyle birlikte bir başka sözcük; *Bilinç* [*Bewusstsein*: *Cognitio*] gelip özelde felsefenin, genelde insan düşüncesinin tepesine oturmuştur. Artık bundan sonra akılcılık, duyumculuk, sezgicilik gibi okullar tarihe karışmış, insanda var olan her türlü akıl, duyu, duygu, duyum ve sezgi bilincin içinde bir birim olarak incelenmeye başlamıştır. Bu yüzden Kant'ın getirdiği felsefeye, bilinç merkezli felsefe ya da kısaca *bilinç felsefesi* [*Bewusstseinsphilosophie*]¹³ denir. Böylece yukarıdaki Kant ve modern diye nitelediğimiz Kant sonrası felsefe akılcı mıdır? sorusuna karşılık verdikten sonra şunu da ekleyelim. Kant'tan sonra gelenler, bu düşünce biçimini: bilinç merkezli felsefeyi izleyenlerdir. Onlar kim olursa olsun -Hegel, Schopenhauer, Nietzsche, Bergson, Tönnies, Durkheim, Marks, ya da Sartre-düşüncelerini hep bilinçten daha doğrusu ikiye ayrılmış bilinçten söz ederek temellendirmek zorundadır.

Özetle, Kant yukarıda bilinci ikiye ayırmıştır. Bir yanda doğanın diğer yanda insanın aklı/zihni vardı. İşte bu ayırımdaki doğanın aklını Kant'ın "estetik" sözcüğüyle niteleyip onu sanat bilgisinin kaynağı olarak gördüğünü, insan zihninden doğan akla ise "mantıksal" derken buradaki mantıksallığın kavramlarla düşünme anlamında olup bilimsel bilginin kaynağını oluşturduğunu daha önce belirtmiştik. Alman Romantik Okulu'nda ya da özgün adıyla die Deutsche Romantik'te bu bilinç öznesini, birbirine karşıt konumda ikiye bölerek/çiftleyerek nesnelleştirme Doğu: Orient ve Batı: Okzident biçiminde yeniden ortaya çıkar. Doğu; doğanın aklını, Batı ise insan aklını temsil eder. Bir başka deyişle Doğu; estetik bilgi ve fikir öznesinin [hazzın], Batı'ysa mantıksal bilgi ve fikir öznesinin [bilimin] kaynağıdır.

Hegel her iki okula da bağlıdır. Hem *Alman İdealizmi*'nin hem de *Romantik Okul*'un temsilcileri arasında yer alır. Burada şu da sorulabilir. *Alman İdealizmi* mi *Romantik Okul*'dan mı çıktı, yoksa *Romantik Okul* mu *Alman İdealizmi*'nden? Bu sorunun tek bir karşılığı var: Her ikisi de birbirinden çıkmıştır. Ne biri ne de diğeri öndedir. Her ikisi de el ele birbirini tamamlayarak ilerler ve aşağıda Hegel'in *Hukuk Felsefesinin Ana Çizgileri*'nde [*Grundlinien der Philosophie des Rechts*] verdiği hükümde olduğu gibi, değişik adlar altın-

da aynı yere ulaşır: İkiye bölünerek özneleşmeler tarihine. Hegel, adı geçen eserinde dünya tarihindeki imparatorlukları; 1. Doğulu, 2. Yunanlı, 3. Romalı, 4. German olarak dörde ayırır ve Doğu İmparatorluğu'nu tanımlarken bir yerde şöyle der:

355.

1. *Das orientalische Reich.*

Dies erste Reich ist die vom patriarchalischen Naturganzen ausgehende, in sich ungetrennte, substantielle Weltanschauung, in der die weltliche Regierung Theokratie, der Herrscher auch Hoherpriester oder Gott, Staatsverfassung und Gesetzgebung zugleich Religion, sowie die religiösen und moralischen Gebote oder vielmehr Gebräuche ebenso Staats- und Rechtsgesetze sind. In der Pracht dieses Ganzen geht die individuelle Persönlichkeit rechtlos unter, die äußere Natur ist unmittelbar göttlich oder ein Schmuck des Gottes, und die Geschichte der Wirklichkeit Poesie.¹⁴

355

1. Doğu Hükümdarlığı

Bu ilk hükümdarlık, ataerkil fitrat bütünlüğünden yola çıkar, kendi içinde ayrılmaz, kendi zatıyla kaim bir dünya görüşüdür. Buradaki dünya yönetimi Tanrı düzenidir, yöneticisi/hükümdarı Tanrı ya da başrahip, devletin anayasası ve yasaması aynı zamanda dindir ve üstelik bir de dinî ve ahlaki emirler ve dahi âdetler bile yine aynı biçimde devlet ve hukuk yasasıdır. İşte bu topyekûn ihtişam içinde hiçbir hakkı olmayan bireysel kişilik çöktüğünden dış görünüş ya doğrudan doğruya tanrısaldır ya da Tanrı'nın bir süsüdür ve gerçekliğin tarihi de şiidir.

Kant'ın deyimleriyle konuşacak olursak Hegel yukarıda; Doğu, estetik düşüncenin kaynağıdır. O mantıklı düşünmeyi, kavramlarla konuşmayı bilemez. Mantıklı/kavramsal düşünme ve onun ürünü olan *nesir* Yunan, Roma ya da her ikisinin de halefi, temsilcisi, mirasçısı German İmparatorluğu'na özgüdür, demeye getirir. Çünkü Romantik Okul'a göre –yine tekrar edelim– Doğu'da *mantıksal düşünce* yoktur ya da Doğu onu geliştirecek koşullardan mahrumdur. Doğu'da *şiiir* vardır. Mantıksal düşüncenin/nesrin kaynağı *Bati*'dir. Kısaca Batı demek, *nesir* dünyası demektir. Doğu ise *şiiir / Poesie* dünyasıdır. Daha doğrusu Doğu / Müslüman dünya kavramlarla değil kavramsız düşünceyle: *şiiirle* konuştuğundan ya da nasıl düşünce oluşturacağını bilemediğinden orada gerçekliğin tarihi de kavramsal, akılla kavranabilir bir durum değildir. Kısaca Doğu ya da Müslüman dünya, Hegel ve arkadaşları için “*şiiir*” adı verilen bir malzeme deposudur. Görüşlerini kanıtlamak istediklerinde bu “*şiiir* metinlerine” dalarlar. O *şiiir*leri “kavramsal bir dile” yani felsefenin, bilimin diline çevirerek anlamaya çalışırlar. Keşke bu iş yalnızca onlarla sınırlı kalsaydı.

Cumhuriyetçiler de tıpkı Tanzimatçılar gibi bu Doğu-Batı ayırımından yola çıktığından *Doğu*'ya, içinde buldukları zihinsel coğrafyaya, yani kendilerine ister istemez bir şiir, estetik obje/nesne olarak bakmak zorunda kalacaklardır. Çirkinin estetiği ya da güzelin estetiği. Önemli değil. Şiirin, bilinç dışının, tasavvufun içinden gerçekliğin tarihine, bilince, *Bati*'ya gitmenin yollarını aramışlardır. Dolayısıyla Türkiye'de 19. ya da 20. yüzyıl edebiyatı daha çok, -zaman zaman başka okullar ve akımlar araya girse de- bir *Romantik Okul* tarihidir. Doğu-Batı ayırımıyla kendini temellendirir. Yine biz aslında "romantik" derken günlük dildeki "romantik"ten daha çok bu türlü bir romantikliği anlıyoruz. Bir başka deyişle romantik düşüncenin en büyük önermelerinden, dayanak noktalarından birisi bu Doğu/Batı ayırımıdır. Biz burada olduğu gibi, Doğu ve Batı diye çifte bir bilinç tasarımıdan yola çıkan insana *romantik* diyoruz.

Sonnot

- 1 Ahmet Hamdi Tanpınar, "Medeniyet Değiştirmesi ve İç İnsan": *Yaşadığım Gibi*, (Hazırlayan: Emil Birol), Türkiye Kültür Enstitüsü Yay., İstanbul 1970, s. 24-27.; Cumhuriyet, 2 Mart 1951, nr. 9546.
- 2 Kemal Tahir, *Notlar/Sanat Edebiyat 1*, (Hazırlayan: Cengiz Yazoğlu) Bağlam Yay., İstanbul, 1989, s. 101.
- 3 Moritz Baßler "Moderne und Postmoderne", *Literarische Moderne: Begriff und Phänomen*, (Hazırlayanlar: Sabine Becker, Helmuth Kiesel), Walter de Gruyter, Berlin-New York 2007, s. 438.
- 4 Georg Wilhelm Friedrich Hegel, *Phänomenologie des Geistes*, (Hazırlayan:Georg Lasson), Verlag der Dürr'schen Buchlandlung, Leibzig 1907, s. 13.: Aynı sayfanın üstündeki başlık: ***Das Absolute ist Subjekt/Mutlak olan, öznedir***
- 5 Daha geniş bilgi için bkz.: F. H. Robling, "Dialektik": *Historisches Wörterbuch der Rhetorik C II/ Bie-Eul* (Hazırlayan: Gert Ueding), Max Niemeyer Verlag, Tübingen 1994, s. 559-560.
- 6 Georg Wilhelm Friedrich Hegel, *Phänomenologie des Geistes*, s. 127 vd.
- 7 Jean-Paul Sartre, *Qu'est-ce que la littérature?*, Éditions Gallimard, (Yer belirtilmemiş) 1948, s. 19
- 8 Peter V. Zima., *Literarische Ästhetik: Methoden und Modelle der Literaturwissenschaft*, A. Francke,Tübingen 1991, s. 20.
- 9 Sartre Jean-Paul, *Qu'est-ce que la littérature?*, s. 121.
- 10 Immanuel Kant, *Immanuel Kant's Logik*, (Açıklayan: J. H. von Kirchmann), II. bs., L. Heimann's Verlag, Leibzig 1876, s. 36-38
- 11 Immanuel Kant, "Beantwortung der Frage: Was ist Aufklärung?" *Berlinische Monatschrift*, Dezember-Heft, 1784, s. 481-494.
- 12 Karl Mannheim, *Ideologie und Utopie*, 8. bs., Vittoria Klostermann, Frankfurt am Main 1995, s. 61-63.
- 13 Immanuel Kant, *Kant's gesammelte Schriften C XVI, Dritte Abteilung: Kant's handschriftlicher Nachlaß C III, Logik*, Die Königlich Preußische Akademie der Wissenschaften, Berlin und Leibzig 1914/1924 [1962/1969], s. 8.
- 14 Georg Wilhelm Friedrich Hegel, *Grundlinien der Philosophie des Rechts*, (Hazırlayan: Georg Lasson), Felix Meiner, Leibzig 1911, s. 276.